

דברי תורה לפרשת ויחי

מאת ד"ר רבקה רביב

פרשת ויחי חותמת את חומש בראשית ומתארים בה שני אירועים מעציבים: מותו של יעקב אבינו ומותו של יוסף. רגעים של פרידה וחתימה של תקופה הם רגעים קשים וכואבים אבל כפי שנראה להלן מחתימתו של חומש בראשית התורה ניתן ללמוד שהם גם רגעים מכוננים ובכוחם להעניק לדורות הבאים פתח של תקווה ועוצמה.

נעיין בפרשה ונציין בקיצור כמה היבטים מעודדים העולים ממנה:

המתקת המשבר שנוצר בברכת יצחק ליעקב ולא לעשו (בבראשית פרק כז) - יעקב אבינו בנאום הפרידה בפרק מט לשנים עשר בניו מכנה חלק מהבנים בכינויים של בעלי חיים טורפים: "גור אריה יהודה מטורף בני עליה פרה רבץ פאריה וכלביא מי קימנו... יהי דן נחש עלי דרדף שפיפן עלי ארז הנשף עקבי סוס ויפל רכבו אזור... בנימין זאב יטרף בכקר יאכל עד ולערב יחלק שולל... (בראשית מט, ט-כז). כינוי אדם כחיה נפוץ מאד במקרא ומבשר כאן בשורה גדולה – לבניו של יעקב אבינו יהיה את הכישרון והכוחות להתמודד עם כל "החיות" האחרות הקיימות סביבם. יתר על כן המשבר הגדול בחיי יעקב, שנוצר בעקבות הצגתו בפני יצחק כעשו "אנכי עשׂו בכרף" (שם כז, ט), מואר כעת בדרך מפתיעה – בסוף ימיו מתברר שצאצאיו של יעקב נושאים את תכונותיו של עשו (שהיה "איש ידע ציד איש שדה" [שם כה, כז]) ומסוגלים כמותו לצוד ציד ולצאת לשדה – ליעקב יש כוחות של התמודדות כמו שיש לעשו.

2. **תיקון למשבר מכירת יוסף** - תיקון נוסף שעולה מפרשתנו, הקשור אף הוא למשבר משפחתי ולמערכת יחסים בין אחים, הוא תיקון המשבר שהתחולל בין יוסף לאחים – לאחר שנפטר יעקב אבינו חוששים האחים מפני נקמת יוסף באותה שעה: "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשׂב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אתו" (שם נ, טו). רש"ר הירש הסביר את ההיגיון שבחשש האחים:

כל עוד מרוכזים הבנים סביב אב או אם, הריהם מוצאים בהורים את משען דבק האחדות. חילוקי דעות זעירים מצויים גם בין בנים הגונים, אך כל עוד חיים ההורים, יתרחקו הבנים ממחלוקת למען הוריהם. אחרי מות ההורים יתרופף הקשר. אין הם מרבים עוד להיפגש, הרי הם נעשים זרים זה לזה, משעה שאב ואם חדלו לעמוד במרכז. קל - וחומר שכאן לא היה זה אלא טבעי. האחים "ראו", הרגישו שאביהם איננו. אדם שעשה עוול לחבירו, והלה איננו מסביר לו פנים בייחוד, הרי הכרת אשמתו תביאנו להאמין כי יש בלבו עליו. (רש"ר הירש, בראשית נ, טו)

לפי דברי רש"ר הירש שעת המבחן למערכת היחסים בין האחים היא דווקא לאחר מות ההורים. יוסף שמתגלה בפרקים הללו במלוא תפארתו איננו מנצל את השעה ואת עמדת הכוח שלו אלא מציג עמדה המבטאת חמלה ומחילה על מעשה המכירה:

ויבך יוסף בדיברם אליו...

ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני

ואתם השבתם עלי רעה אלהים השׂבתי לטובה...

וְעַתָּה אֵל תִּירָאוּ אֲנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֵת טַפְכֶם

וַיִּנְחָם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם (שם, יז-כא)

תיקון המשבר בין אחי יוסף מאיר מחדש את כל מערכות היחסים המסובכות בין האחים שהחלו מרגע יצירתה של המשפחה הראשונה – קין והבל – והוא מלווה כמעט את כל המשפחות הראשונות עד לבני יעקב. התיקון שעושה יוסף מבשר שיש תקווה לבניית אחווה ורעות בין בני המשפחה, כפי שנפגוש אמנם בתחילתו של ספר שמות בדמויותיהם של משה אהרן ומרים.

3. **יעקב אבינו לא מת** – בפרק נ מתארת התורה את הקבורה המכובדת של יעקב אבינו במערת המכפלה, ובניגוד לכאורה לתיאור זה מתנסח ר' יוחנן בתלמוד הבבלי באופן הבא:

אמר רבי יוחנן: יעקב אבינו לא מת.

אמר ליה [רבי יצחק]: וכי בכדי ספדו ספדינא והנטו הנטייא וקברו קברייא [והרי ספדו ליעקב הסופדים, חנטו החונטים וקברו הקברנים, כמו שעולה מהמקרא]?

אמר ליה [ר' יוחנן]: מקרא אני דורש, שנאמר "וְאֵתָהּ אֵל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב נְאֻם ה' וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֶךָ מִרְחֹק וְאֵת זֶרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שְׂבָנִים" (ירמיה ל, י), מקישי הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים (בבלי תענית ה ע"ב)

לפי הסברם של בעלי התוספות ר' יוחנן למד מהדרך בה תיארה התורה את מותם של האבות:

וַיָּגוּעַ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׁיכָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׁבַע וַיֵּאָסֶף אֵל עַמּוּי (בראשית כה, ח)

וַיָּגוּעַ יַצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֵל עַמּוּי זָקֵן וְשָׁבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ עִשָׂו וַיַּעֲקֹב בְּנָיו" (שם לה, כט)

וַיְכַל יַעֲקֹב לְצִוּוֹת אֶת בְּנָיו וַיֵּאָסֶף רְגֵלְיוֹ אֵל הַמַּטֶּה וַיָּגוּעַ וַיֵּאָסֶף אֵל עַמּוּי" (שם מט, לג)

אצל אברהם ויצחק מופיעים שלושה פעלים ובאותו סדר: "ויגוע", "וימת", "ויאסף אל עמיו". אצל יעקב חסר הפועל "וימת". מכאן נוצר הניסוח "יעקב אבינו לא מת". היסטורית הוא בוודאי מת, אבל העובדה הספרותית שהכתוב לא ציין במותו את הפועל "וימת" היא משמעותית.

מה רצה הקב"ה, לרמוז לנו בעובדה הספרותית הזו? לדעת ר' יוחנן הוא רמז לכך על נצחיותו של עם ישראל – עם זה לא עומד להיכחד בגלות, שנפתחה בסופו של ספר בראשית ותלווה את ההיסטוריה של ישראל לאורך אלפי שנים – אדרבה, עוד יבואו ימים טובים מאילו ועם ישראל ישוב לארצו. אפשר להיות אופטימיים, שהרי כבר מתיאור מותו של יעקב, אביהם של ישראל, אנו למדים על כך. לפי ר' יוחנן כבר בתיאור מותו של יעקב גלום הרעיון הזה שיפורש בהמשך בידי ירמיהו הנביא: "וְאֵתָהּ אֵל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב נְאֻם ה' וְאֵל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֶךָ מִרְחֹק וְאֵת זֶרְעֶךָ מֵאֶרֶץ שְׂבָנִים" (ירמיהו ל, י).

יוצא אם-כך שבחתימת חומש בראשית מבשרת לנו התורה כמה בשורות נפלאות אגב בשורת הפרידה והמוות הכואבים – משברי העבר יכולים לעבור המתקה ותיקון, ובפרט משברים הקשורים למערכת היחסים המשפחתית. יתר על כן המשפחה איננה מוסד נכשל, כפי שאפשר היה לכאורה להתרשם לאורך חומש בראשית, ודווקא מחתימתו של החומש אנו למדים שהיא יכולה להוות לאדם מקור של הגנה והעצמה במצבים הקשים ביותר שלו; כיליון האדם איננו מבשר את סופו והוא ממשיך להתקיים על ידי בניו וצאצאיו; המציאות ההיסטורית שבה ישראל גולים מארצם איננה גזר דין מוות לעם ויש תקווה לאחריהם.